

Úgy tűnik, a német nemzetiszocializmus rejtett történelmi eredetét feltárni szándékozó munkák tekintetében ez az eddigi legjobb alkotás. Léteznek könyvek, amelyek a téma egyes részterületeit illetően kidolgozottabbak – így például Johannes Balzli *Guido von List* című monográfiája, Rudolf J. Mund *Jörg Lanz von Liebenfels und der Neue Tempeln Orden* című műve, Hans Adolf Jacobsen *Karl Haushofer: Leben und Werkje*, Jean Mabire Thule Társaságról (*Thule: Le soleil retrouve des Hyperboreens*) vagy Mund Karl Maria Wiligutról szóló könyve (*Der Rasputin Himmlers*) –, de talán ez a mű mond legtöbbet a náciizmus nem-nyilvánvaló eredetével kapcsolatban. Kitűnő történelmi munka, amely nem állít tényként semmi olyat, ami csupán valószínű. Értő fordításban és kiadásban immár magyarul is olvasható.

A NÁCIZMUS REJTETT EREDETE

Éppen mert a legkiválóbb, mert az ilyen irányú eredetkutatás nemzetközileg elismert, valószínűleg legjobb munkájáról van szó, szeretnénk megállapítani itt azokat a pontokat, amelyek tekintetében a szerző bizonyosan hibát követett el és tévedett. E megállapítások előtt tekintsük át, miért, milyen értelemben is fontos ez a témakör.

Az *Occult Roots of Nazism* 1985-ös kiadása az „Ausztia és Németország ariosophosai 1890–1935”, 1991-es kiadása pedig a „Titkos árja kultuszok és befolyásuk a náci ideológiára” alcímet viseli. Goodrick-Clarke könyve elsősorban okkultizmustörténet, egy a megadott időszakban működő okkultista áramlat, az *ariosophia* (árjabölcselet) áttekintése. A náciizmus okkult gyökereinek adekvát kutatása azonban nemcsak okkultizmuskutatás, hanem mindazon nem-nyilvánvaló eredők kutatása, amelyek a német nemzetiszocializmus születésében, kibontakozásában és sajátosságaiban szerepet játszhattak. A szerző az utóbbi vonatkozásban használható korrajzot adott, noha – mint látni fogjuk – a kelleténél kissé elnagyoltabbat.

A *nationalsozialismus* mindenekelőtt történelmi és politikai jelenség. Ezt a téma minden valamirevaló kutatójának szem előtt kell tartania. Itt az ok-

Recenzió –
Nicholas Goodrick-Clarke:
A náciizmus okkult gyökerei
(Budapest, 2003,
Nemzetek Európája Kiadó)

kultizmuskutatás így szigorúan másodlagos szerepű, segédtudomány jellegű lehet.

Ugyanekkor – különösen az eredetek kutatásánál – a legtöbb történész elköveti azt a hibát, hogy a történelmi jelenségeket kizárólag történelmi eseményekből és kapcsolatokból vezeti le, mintha a történelmet csak a történelem alakítaná és határozná meg. Az egyedüli, amivel általában megpróbálnak túllépni a történelmi megközelítésen, a pszichológiai. Ez viszont a legtöbb esetben ízléstelenül leegyszerűsíti a dolgokat, és éppen olyan hipotetikus, mint az okkultizmussal kapcsolatos legmerészebb képzelgések. Valójában tehát történészi szemmel nézve is módszertani tévedés úgy tenni, mintha minden történelmi alakot csakis a körülmények és az egyéni érzelmek befolyásoltak volna: mintha soha nem lett volna alkalmuk nem-politikai személyekkel, szemléletmódokkal és elvekkel találkozni. E ponton lép a képbe – többek között – az okkultizmus jelentősége, egy lehetséges érdeklődés meghatározó szerepe, amely nemcsak a huszadik századi történelem alakjait, hanem a korábbi uralkodókat és vezéregyéniségeket is gyakran foglalkoztatta, sőt ez utóbbiakat gyakrabban. A nem-politikai eszmékkel, így az okkultizmussal való kapcsolat kutatása ezért egy történelmi-politikai jelenség nem-nyilvánvaló, rejtett eredőit, okait is segíthet megtalálni.

Az okkultizmus irányában nemcsak a náciizmus, hanem a kommunizmus egyes képviselői is érdeklődést tanúsítottak. A német nemzetiszocializmus okkultista kapcsolatrendszere azt mutatja, hogy okkultizmusa – összességében véve – pozitívabb és színvonalasabb volt a bolsevizmus okkult érdeklődésének formáinál (modern szabadkőműveség, teozófia, kozmizmus, korai New Age). Jüri Lina és mások utóbbi tekintetben végzett kutatásai egyértelműen bizonyítják ezt. Egyfelől tehát a náciizmus rejtett történelmi eredetének feltárása, másfelől a kommunizmus eseténél magasabb rendű okkultizmusformákhoz való kapcsolódása képezi azt a két fő okot, amelyek miatt a náciizmus és okkultizmus témaköre bennünket érdekel. Meg kell azonban jegyezni, hogy sokan – semmit nem tudva a bolsevizmus ilyen irányú érdeklődéséről – a náci okkultizmus minden további részletezés nélküli hangsúlyozásában vélték megtalálni korunk náciellenes „mitológiájának” egyik ellenszerét. Ez óriási hiba volt. Az okkultista náciizmus hangsúlyozása ugyanis már az 1930-as évek óta szisztematikus része a náciellenes álmitológiának és propagandának. A náciizmus okkultista idealizálása így tovább erősítette a náciellenes „mitológiát”. Mint azt H. T. Hakl is kimutatta, távol attól, hogy a bolsevik okkultizmusnál pozitívabb okkultizmust lássanak benne, a '30-as évek Franciaországában, liberáldemokrata és baloldali körökből indult ki a náciizmus okkultizmussal való összemosása. A „hitleri gnóziról” beszélő liberális történészekhez hasonlóan e köröket egyáltalán nem érdekelte a náciizmus mélyebb történelmi gyö-

kereinek megtalálása vagy a kommunizmus alpári okkultizmusánál színvonalasabb náci okkultizmus felismerése, csakis a nemzetiszocializmus minden eszközzel történő befeketítése és – saját magukból kiinduló – démonizálása.

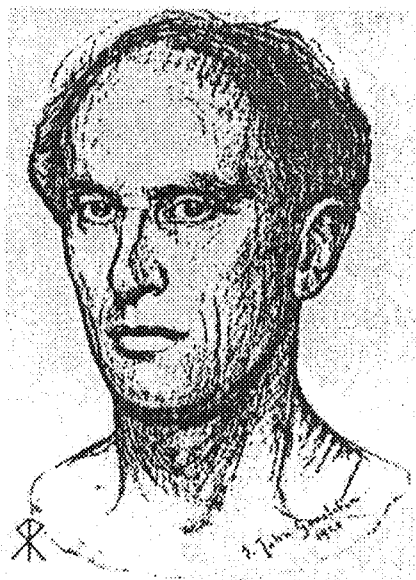
Néhány kisebb hibán túl, négy nagyobb tévedést állapítunk meg Goodrick-Clarke könyvében. Ezeket helyes volna javítani és korrigálni az újabb kiadásokban.

HERBERT REICHSTEIN (1892–1944)

Habár okkultizmustörténettel foglalkozik, a szerző úgy tűnik nincs tisztában olyan alapvető fogalmak és kategóriák közötti különbségekkel, mint amilyen az „okkultizmus” és az „ezoterizmus” (ld. például 26. [az 1985-ös angol kiadásban: 17.] o.). Ebből következik, hogy nem látja a lényegi különbségeket az okkultizmus rendkívül sokféle formája között sem. Több helyütt olyan környezetben, úgy mutatja be például Listet és Rudolf John Gorsleben, mintha Pap Gáborról vagy kis nacionalista okkultistákról lenne szó, semmit nem tudva az áltradicionalitás különböző fokairól. Egy kalap alá veszi a nyilvánvalóan vallási megfontolásokon alapuló okkultizmust és a jóléti „életreform”-okkultizmust; a hagyományos kozmológiai leírásokat követő okkultizmust és az egyéni okkultizmust, miszticizmust; a tizenkilencedik század végéig teljesen általános „természetes antiszemizmust illetve rasszizmust” és a modern rasszizmust; a középkor szent tudományait – melyek kezdetben az okkultizmus diszciplináris pilléreit jelentették – és a partikuláris okkultista módszereket; az asztrológiát és a magnetizmust; a gnóvizmust és a gnoszticizmust; a teozófia – istenbölcsélet – korábbi formáit és a modern teozófiát vagy teozoficizmust; egy kalap alá a divináció eredeti módszereit és a népi gyökerű tenyér- vagy varázsgömb-jóslást; a teurgiát és a közönséges varázslást; stb. stb. El kell ismernünk, hogy a tizenkilencedik század végének, huszadik század elejének Németországában és Ausztriájában – mint bárhol

másutt a világon – ezek a nagyon különböző rendű és rangú okkultista törekvések együttesen voltak jelen. Amikor azonban egyes személyeket vizsgálunk, az indíttatás és az irányulás már nem ilyen sokféle. Ha egy illető több okkult területtel foglalkozik is, okkultizmusának célja, értéke és színvonala már könnyebben megállapítható. Ehhez viszont el kell fogadnunk az okkultizmus formái közötti érték-különbségek tényét. Helytálló meghatározással kell rendelkezünk magát az okkultizmust illetően, majd el kell fogadnunk az azon belüli hierarchikus különbségek döntő jelentőségét. A meghatározás tekintetében az a probléma, hogy az okkultizmus tizenkilencedik századi gyűjtőnév, amely korábbi, mondhatni ősi, ősrök irányulásokat és az adott korban népszerűvé vált, partikuláris gyakorlati módszereket is magában foglal. A valóság rejtett – és ebből következően „titkos” – összefüggéseit kutató különféle módszereket azonban egészen a humanizmus kezdetéig összefogta, úgymond centrálta az Istennel való egység, a kozmoszfelettséggel, az Istenséggel való egység ideája. Az okkultizmus eszköz volt, a cél úgymond „teológiai”. Az okkult dolgok megismerésére törekvő kozmikus irányt *isteni, kozmoszfeletti, metafizikai, ezoterikus cél vezérelte*. Az okkultizmus különböző formáinak megítélésekor pontosan ez az isteni, kozmoszfeletti, természetfeletti és ezoterikus cél megléte lehet a legfőbb mérték. Minél tisztábban metafizikai és ezoterikus, minél inkább kozmoszfeletti és benső irányú az okkultizmus, annál magasabb rendű. Ez az a klasszifikáció, amelynek alapján az okkultizmus legkülönbözőbb formáinak összemosása elkerülhető és azok adekvátan megítélhetők. Az általánosításokon túlemelkedve Goodrick-Clarke-nek ezt kellett volna megvizsgálnia. A mű elsődleges forrásainak jegyzékébe felvett munkák és személyek ebből a szempontból még feldolgozásra várnak.

RUDOLF JOHN GORSLEBEN (1883–1930)

A szerző második, szintén az egész könyvön végigvonuló, bosszantó tévedése, hogy az „okkult” iránti érdeklődést kivétel nélkül a társadalmi körülményekből vezeti le: mintha teljesen elképzelhetetlen volna, hogy az ember önmaga miatt érdeklődjön az okkultizmus, bármiféle bölcsesség és a tudás ősi formái iránt. Így az okkultizmus szerinte a „jelenlél való teljes szembefordulásból” (8. [2.] o.), „kulturális pesszimizmusból” (9. [2.] o.), „egy elavulófélben lévő és ingatag társadalmi rend tartós érvényességének szentesítéséből” (12. [5.] o.), a „rurális-középkori idill magasztalásából” és „az urbánus kultúra elutasításából” (23. [14.] o.), a „modern Európa széleskörű kulturális és szociális változásaira adott irodalmi és szellemi válaszból” (64. [50.] o.), a „modern világ tagadásaiból”, a „jelenlél való kesergésből” (71. [55.] o.), a „feudális múlt képzelte biztonságából”, a „jelen szocio-kulturális tendenciáinak kellemes antitéziséből” (94. [74.] o.), a „vigaszra és reményre irányuló (...) igény kielégítéséből” (102. [81.] o.), a „vereség, a gazdasági összeomlás és a tradicionális értékeik ellen irányuló forradalmak miatti csüggedésből” (145. [115.] o.), a „jelenkori világgal szembeni alapvető reakcióból” (205. [163.] o.) származik. Az okkultizmus „egyre élénkebb vonzerőt gyakorolt azokra, akik a tizenkilencedik század végén a világot kificamodottnak találták.” (40. [29.] o.) Az efféle szimplifikáló okolások meglehetősen lerontják a könyv színvonalát, és a pszichológiai vagy marxista interpretáció szintjére helyezik a körültekintő, komplex, interdiszciplináris rátekintést. Habár Goodrick-Clarke okosnak akar tűnni vele, nagyfokú dilettantizmust árul el azal is, hogy „szubkulturaként” beszél az okkultizmusról (például 38, 221. [27, 176.] o.), ami a huszadik század elején semmivel sem volt kevésbé népszerű, mint manapság, korábban pedig elterjedtebb volt. Egy középkori egyetem asztrológia tanára sokkal inkább *underground* mozgalmi kezdeményezésnek tekintené a legtöbb mai tantárgyat, mint a legpartikulárisabb jelentőségű okkultista módszereket. A szerző számára a „New Age” módszerei bizonyára nem szubkulturális jelenségek, csak azok az irányulások, amelyek valaha hatalmas kultúrákat jellemeztek.

Harmadik tévedésként említjük, hogy a könyv elűlozza az angol teozófia vagy teozoficizmus hatását, mind a Harmadik Birodalom, mind az *ariosophia* tekintetében. Úgy tűnik, ez valamiféle prekonceptió jele. Wilhelm Hübbe-Schleiden például úgy jelenik meg a könyvben, mint a Blavatsky-féle teozófia németországi kezdetének kulcsfigurája (32. [23.] o.), holott felülemelkedve az egyes hivatkozások, átvételek és bizonyos laza kapcsolatok tényén, Hübbe-Schleiden másokhoz hasonlóan (Karl Kiesewetter, Franz Hartmann, Paul Zillmann) egy „német teozoficizmus” alapítója volt. Ez jelentős mértékben különbözött az „angol teozoficizmustól”. Nemcsak azért, mert idővel egyre naciona-

lisztikusabbá vált, hanem azért is, mert a valódi és a korábbi, tizenhatodik–tizenhetedik–tizennyolcadik századi német teozófiához és misztikához (Böhme, Silesius, Baader) több köze volt. Hiba volna a Blavatsky-féle teozofizmus hatását tagadni, de az korántsem volt olyan nagymértékben meghatározó, mint Goodrick-Clarke állítja.

A negyedik tévedés is az elsőből, az okkultizmus formái adekvát értékelésének hiányából következik. A szerző lényegi azonosságot állapít meg az *ariosophia* legtöbb képviselőjének okkultizmusa között, holott sokkal inkább áramlatról, mint egyöntetű irányzatról van szó. Az egyes képviselők között nem csupán az okkultizmus tekintetében fennálló morfológiai különbségek léteztek, hanem lényegi, az indíttatás és a cél tekintetében fennálló különbségek is. Itt megint felül kellett volna emelkedni a személyes kapcsolatok tényén. List és a Germanenorden, List és az Edda Társaság, valamint Liebenfels és az Ariosophiai Társaság (a DAMM, az NKG, az AKZ) között nincs egyértelmű szellemi szukcesszió. Theodor Fritsch jelentős mértékben különbözött Listtől, ahogy Gorsleben is, Herbert Reichstein pedig hasonlóképpen Liebenfelstől. A List- vagy a Lanz-féle *ariosophia* csupán ezeken a szervezeteken keresztül közvetítődött a német nemzetiszocializmus felé, ahol melléjük más befolyások is társultak. Szellemi színvonaluk ott egyrészt tovább romlott, másrészt politikai tevékenységgé alakult. A folytonosság valójában még magán az *ariosophián* belül sem áll fenn. List és Liebenfels okkultizmusából a szimbolizmuson túli ezoterizmus – amely egyébként nem volt eléggé domináns – például már az első követőknek sem igen adódott át. Ez még politikai nézeteikről is elmondható.

Végezetül néhány kisebb hibára hívjuk fel a figyelmet. Liebenfels 1920-ban nem írt a budapesti

Pester Post nevű lapba (151. [120.] o.), mert ilyen magyarországi folyóirat nem létezett. Ez legfeljebb a *Neue Post* lehetett. Az az állítás, hogy Wiligut „mitológiához való viszonya explicit módon nacionalista volt a *Seyfrieds Runenben*” (224. [178.] o.),

„sokan (...) a náci okkultizmus minden további részletezés nélküli hangsúlyozásában vélték megtalálni korunk náciellenes »mitológiájának« egyik ellenszerét. Ez óriási hiba volt. Az okkultista nácizmus hangsúlyozása ugyanis már az 1930-as évek óta szisztematikus része a náciellenes álmitológiának és propagandának. A nácizmus okkultista idealizálása így tovább erősítette a náciellenes »mitológiát«. Mint azt H. T. Hakl is kimutatta, távol attól, hogy a bolsevik okkultizmusnál pozitívabb okkultizmust lássanak benne, a '30-as évek Franciaországában, liberáldemokrata és baloldali körökből indult ki a nácizmus okkultizmussal való összemosása.”

szintén nem állja meg a helyét. Az „explicit nacionalizmus” hiányáról mindenki meggyőződhet, aki az *Északi Korona* előző számában a mű bevezetőjének magyar fordítását elolvassa. Rauschning könyvének idézete (246. [197.] o.) – néhány további hivatkozással együtt – úgyszintén érvénytelen, minthogy hamisítvány volta az utóbbi évtizedekben nyilvánvalóvá lett. Azt is csak a jelenlegi politikai rendszernek tett – egyébként nem túl nagy számú – gesztusként lehet értékelni, amikor a szerző az „alantas rasszok kiírtásáról”, a „nem-német alantasok végső megsemmisítéséről” beszél, vagy „egy bécsi obskúrus misztikus ordenáré pamfletjeiről” (154, 252, 246. [122, 202, 198.] o.). Liebenfels műveiben az alsóbb rasszok kapcsán mi nem talákoztunk sem „kiírtással”, sem „megsemmisítéssel”. Kár ezekért a megfogalmazásokért, hiszen – a szerző saját szavaival élve – egy „spekulatív történetírással” kapcsolatosak, amely „ködös asszociációkra alapoz” (268. [218.] o.). Goodrick-Clarke újabb műveiben (*Hitler's Priestess: Savitri Devi, the Hindu-Aryan Myth, and Neo-Nazism* és *Black Sun: Aryan Cults, Esoteric Nazism and the Politics of Identity*) e gesztusok – a szenzációéhség kiszolgálása mellett – sajnos megsokasodtak. A *nácizmus okkult gyökerei* viszont figyelembe veendő mű, főként az itt elmondottakkal együtt.